

ABBAS SƏHHƏTİN UŞAQ ŞEİRLƏRİNİN DİL VƏ ÜSLUB XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Zümrüd Kazım qızı Heydərova

ADPU Şəki filialı

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

heyderova.zumrud67@mail.ru

Xülasə

XX əsrin əvvəllərində A.Səhhətin uşaq ədəbiyyatının inkişafında rolu çox böyükdür. Şairin lirik şeirləri uşaqların estetik zövqünü oxşayır onların söz ehtiyatını zənginləşdirir. Məqalədə şairin şeirlərinin dili və üslub xüsusiyyətləri geniş təhlil olunmuş, şeirlərin sadəliyi, ahəngliyi və uşaq təfəkkürünə uyğunluğu öz əksini tapmışdır.

Açar sözlər: Abbas Səhhət, uşaq, şeir, dil, tərcümə, məktəb.

Summary

At the beginning of the 20th century, A. Sahhat played a very important role in the development of children's literature. The lyrical poems of the poet please the aesthetic taste of children and enrich their vocabulary. In the article, the language and stylistic features of the poet's poems are widely analyzed, the simplicity, harmony and compatibility of the poems with children's thinking are reflected.

Key words: Abbas Sahhat, children's poems, language, translation, school.

XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının inkişafında həm bədii yaradıcılığı, həm dərsliklərin yaranması, həm də bədii tərcümə sahəsindəki xidmətləri ilə böyük işlər görmüş ədəbi şəxsiyyətlərdən biri də Abbas Səhhətdir.

Abbas Səhhət ədəbiyyat və mədəniyyət tariximizə məşhur şair, uşaq yazıçısı, həkim, görkəmli müəllim, peşəkar tərcüməçi kimi daxil olmuşdur. Gənc yaşlarından ömrünün sonuna qədər müəllimlik edən şair uşaq və gənclər üçün müxtəlif janrlarda əsərlər yazmış, milli uşaq ədəbiyyatının ən gözəl nümunələrini yaradaraq klassiklər səviyyəsinə yüksəlmişdir.

A.Səhhətin ədəbi yaradıcılığının mühüm bir sahəsini uşaqlar üçün yazdığı əsərlər təşkil edir. Şairin lirik şeirləri uşaqların estetik zövqünü oxşayır, onlara elmi məlumatlar verir, söz ehtiyatını zənginləşdirir, əxlaq və tərbiyəsində xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. A.Səhhətin uşaqlar üçün yazdığı əsərlər mövzu və ideya cəhətdən çox zəngin və rəngarəngdir. Vətən sevgisi, elmə, məktəbə çağırış, təbiətin təsvir və tərənnümü, quşlar və heyvanlar aləmi kimi mövzular şairi daim düşündürmüşdür. A.Səhhət “Ana və oğul”, “Məktəb şagirdi”, “Ata və oğul”, “İki uşaq” kimi şeirlərində uşaqları məktəb və təhsilə çağırır, nicat yolunun ancaq

elmdə olduğunu qeyd edirdi.

Ay dədə, dur get mənə çox şeylər al!
Bir dənə çanta, bir-iki dəftər al!
De səni göndərsin atan məktəbə
Elm oxuyub ta yetəsən mətləbə. [1,182]

Ayıl, oğlum, bu qədər eylə mənə xab
Dur götür qoltuğuna indi kitab
Məktəbin vaxtı keçir, eylə şitab. [1,178]

Nümunələrdə qeyd olunan məktəb, çanta, dəftər, kitab kimi sözlərin işlənməsi uşaqların məktəbə, təhsilə olan istək və maraqlarının onlara erkən yaşlarından aşılması ilə bilavəsitə bağlıdır. Dövrün maarifçi, yeniliyə can atan mütərəqqi fikirli ziyalıları vətənin gələcəyini xalqın maariflənməsində görürdülər. Bunun ilk addımlarını isə məhz gənc nəslin maariflənməsi, yeni tipli məktəblərin yaranması, dərslərin yazılması, uşaq və yeniyetmələr üçün milli leksikonlu əsərlər, hekayələr, şeirlər və s. yazmaq vasitəsi ilə həyata keçirirdilər.

Abbas Səhhətin uşaqlar üçün yazdığı əsərlərdə vətən məhəbbəti, elmə çağırış əsas yer tutur. Şair hər nədən yazır yazsın qarşısına nə kimi tərbiyəvi bir məqsəd qoyur qoysun onu elm və vətən məhəbbəti ilə əlaqələndirir. Şairin bütün fədakarlığı vətən üçündür: vətən onun canıdır, qanıdır.

Mən vətəni canım kimi sevərəm,
Ruhum, ətim, qanım kimi sevərəm.
Bu cür gözəl məmləkəti kim sevməz?
Bunca firavan neyməti kim sevməz? [1,80]

Vətəni sevməyən insan olmaz.
Olsa, ol şəxsə vicdan olmaz. [1,35]

Ürəyi vətən sevgisi ilə döyünən şair gənc oxucularını vətəni sevməyə, onu qorumağa səsləyir. Müəllif öz fikrini elə aydın və səlis bir dillə ifadə edir ki, şeirin ideyası oxucuya tez çatır, onu həyəcanlandırır. Belə şeirlər uşaqları yüksək zövq sahibi, elm, məktəb və vətən sevgisi ruhunda tərbiyə edir.

XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatında təbiət təsvirləri sahəsində A.Səhhət qədər müvəffəq olan ikinci bir şair demək olar yoxdur. Şair uşaq şeirlərində təbiəti bütün canlılığı ilə təsvir etmiş, onun gözəlliklərini məharətlə tərənnüm etmişdir. Şair təbiəti insan və onun əməyi ilə təmasda təsvir edir.

Od tutub qırmızı atəşlə yenə yandı üfük,
Şəfqin qırmızı rəngiylə ışıqlandı üfük.
Bir qədər çaydan uzaq, od qalamış dağda çoban,
Oyadır öz sürüsün otlaya yaylaqda çoban. [1,76]

A.Səhhətin “Cücələr” və “Quşlar” şeirləri lüğət tərkibinin sadəliyinə, ahənginə və dilinin aydınlığına görə bu gün də uşaqların sevə-sevə oxuyub əzbərlədikləri nəğmə şeirlərdən hesab olunur.

Cücələrim bəzəkli
Bəzəkli, düzəkli.
Sarı, çil-çil, hər rənglidir.
Yeyər, içər cücələrim,
Doyub qaçar cücələrim. [1,179]

Şair sarı, çil-çil, bəzəkli, düzəkli, hər rənglidir- deyərək poetik təsvir yaratmış əyaniliyi və

obrazlılığı ilə kiçik oxucuların diqqətini cəlb etmişdir.

Misralarda işlənən sözlərin təkrarı-Cüclərim *lümək-lümək*, Qanadları *gödək-gödək*-şeyrdə həm ritm, həm ahəng, həm də musiqilik yaradır.“Quşlar” şeirində də belə təkrarlar özünü göstərir.

Quşlar, quşlar, a quşlar!
Qaranquşlar, a quşlar!
Cəh-cəh vurun burada,
Gah yerdə, gah yuvada.
A quşlarım, getməyin,
Məni qəmgin etməyin. [1,185]

Belə ritmik təkrarlar çox vaxt müraciət, xitab məqsədi daşıyır.

A.Səhhətin uşaq şeirlərinin dili fikir aydınlığına, sadəliyinə, dil və ifadə dolğunluğuna, vəzin yüngüllüyü və oynaqlığına görə o qədər fərqlənir ki, fikirləşirsən ki, bu əsərlər həyat görmüş bir şairin qələmindən yox, həqiqətən bir uşağın dilindən deyilmişdir.

Göyərən, göy çəmənlərim,göyərən,
Sünbülüm, yasəmənlərim, göyərən.
Açılın iyli güllərim, açılın.
Allı, əlvanlı güllərim açılın.
Yetişin, meyvəciklərim, yetişin
Saralın, heyvacıqlarım, saralın!
Mənə bir sevgili qonaq gələcək,
Gələcək, bilmirəm haçan gələcək?! [2,196]

Şeyrdəki sözlər az-çox danışmaq səviyyəsinə qalxmış uşaqların hamısına aydın və anlaşıqlıdır. Bu şeirində həm də uşaqların təbiətə onun gülünə, çiçəyinə,bir munis münasibət var, gülləri, çiçəkləri əzizləmə, məhrəm münasibəti var. Şeyrdəki güllərim, çiçəklərim, çəmənlərim, meyvəciklərim, heyvacıqlarım vokativ sözləri (son mənsubiyyət göstəricisi –*im,-im,-um,-üm* həm də emosionallıqla gücləndirir, onların ürəkdən deyildiyini göz önündə canlandırır) uşaqlarda təbiətə, onun atributlarına isti münasibət tərbiyə edir.

Bu uşaq şeirdə yalnız leksik cəhətdən deyil, həm də tələffüz— ahəng, ifadə, söylənmə cəhətdən uşaq nitqinin “surəti çıxarılmışdır”. Burada xalq şeirinin ahəngi saxlanılmışdır. Həm məzmun detallarından, həm də forma və sadəlik faktlarından istifadə olunmuşdur. Bədii sintaksis qavramaya kömək etdiyi kimi, həm də quruluş cəhətdən mükəmməl və cilalıdır. [5,38].

XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının təşəkkülündə rus uşaq ədəbiyyatından A.Səhhətin etdiyi tərcümələr öz yaradıcı yönümü ilə diqqəti çəkir.Səhhətin rus uşaq ədəbiyyatından etdiyi tərcümələr bir qayda olaraq ana dilinə söykənir onun leksik və qrammatik əsasları üzərində formalaşır.

A.Səhhətin tərcüməçilik prinsipi olduqca qiymətlidir. Şairin müvəffəqiyyəti bu tərcümələrin sırf Azərbaycan ədəbi dilində, ana dilinin bədii vasitələrinə, gözəlliyinə əsaslanaraq etməsindədir, orijinalın bədii gözəlliyini duyub bədii obrazları bacarıqla tərcümə etməsindədir. O, Azərbaycan dilinin gözəlliklərindən bacarıqla istifadə etdiyi üçün onun tərcümələri həvəslə oxunur, oxucular tərəfindən sevilir, tərcüməyə oxşamır. A.Səhhətin tərcümə dili şəriyyəti, aydınlığı, xəlqiliyi ilə nəinki orijinal əsərlərinin dili səviyyəsində durur, hətta bəzən ondan mükəmməldir. A.S.Puşkinin “Qış” şeirinin tərcüməsində biz bunun şahidi oluruq.

Budur şimal yeli qopub guvaldar,
Sürükləyib buludları vıyıldar.
Budur, yenə qış necə ki, var gəlir.
Şaxta gəlir, soyuq gəlir, qar gəlir.
Səpir qarı ağaclara, kollara,
Dərələrə, təpələrə, yollara.
Şaxta vurur şirin suyu dondurur,

Qarğaları qar üstünə qondurur.
İşıq düşər qar üstünə parıldar,
Tapdalayan vaxta onu xarıldar. [2,132]

Puşkinin gözəl şeriyyətinin təsiri nəticəsində A.Səhhət təmiz azərbaycanca bədii cəhətdən kamil sənət əsəri yaratmışdır. A.Səhhət şerdə “guvuldar”, “vıyıldar”, “xarıldar” kimi leksik vahidlər-təqlidi sözlər işlətməmiş, səslərin alliterasiyasını-“qarğaları qar üstünə qondurur”-yaratmış, “Səpir qarı ağaclara, kollara”, ağ örtüyə büründürür, “dağda qarı yumurlar” kimi qış mənzərələri yaradan ifadələr seçməklə ana dilində uşaq ruhunu oxşayan bədii qış lövhələrini yaratmışdır.

A.Səhhətin İ.S.Nikitindən tərcümə etdiyi “Uşaqlıq xatirəti” və “Yay səhəri” şeirləri dil səlisliyi və tərcümə sənətkarlığı baxımından diqqəti çəkir:

Nə yaxşıdır uşaqlığın halları,
Nə gözəldir uşaqlıq xəyalları.
Yada gəlir ağlamağım, şadlığım
Bu dünyanın qəmindən azadlığım. [2,140]

Şair tərcümənin orijinal və milli ruha yaxın alınması üçün xalq dilinin ekspressiv söz və ifadələrdən istifadə edir. Mətnəki “nə gözəldir”! “nə yaxşıdır” emosional nida cümlələri millilik baxımından səciyyəvidir, çünki bu cümlələrin semantik emosional tutumunu böyüklər kimi, uşaqlar da kifayət qədər anlaya bilir. Dörd misralıq bir şeirdə “nə gözəldir”, “nə yaxşıdır”, “uşaqlıq halları”, “uşaqlıq xəyalları” kimi nisbi sinonim birləşmələrindən, “ağlamaq-şadlanmaq” kimi antonimlərdən istifadə etməklə şair tərcümə əsərini orijinal bir əsər səviyyəsinə qaldıra bilmişdir.

A.Səhhətin İ.A.Krıllovdan etdiyi tərcümələr uşaqlar tərəfindən daha çox sevilir və asan mənimsənilir. Çünki təmiz rus xalq dilin də yazan Krılovu A.Səhhət təmiz Azərbaycan dilində tərcümə edirdi. A.Səhhətin Krıllovdan etdiyi “Sazəndələr”, “Zəhmətkeş ayı”, “Fıl və Alabaş” kimi tərcümələri dilinin aydın və səlisliyinə görə, eləcə də sənətkarlıq baxımından daha çox diqqəti cəlb edir.

Dəcəl meymun, çolaq ayı, çəp keçİ,
Bir ulağa yoldaş oldu hər üçü,
Dörd səslicə bir musiqi nəğməsi,
Çalmağa həmahəng oldu cümləsi.
İki kamança, iki tar tapdılar
Bir çəmənin üstə məclis yaptılar [2,82]

Təmsildə işlənmiş dəcəl, çolaq, çəp, ulaq, keçiyə yoldaş olmaq, hər üçü, səslicə, kamança, tar söz və ifadələr uşaqların gündəlik məişət dilində tez-tez eşitdikləri sözlərdir və şeirin əzbərlənməsində heç bir çətinlik törətmir.

Beləliklə, XX əsrin əvvəllərində bədii tərcümə, uşaq ədəbiyyatı və dərslik bir məqsəddə-təlim-tədris işində birləşir: buna görə onların dili bir səviyyədə-sadə, aydın, uşaqların başa düşəcəyi bir dildə üzə çıxır. Bunun nəticəsidir ki, bu gün də Səhhətin uşaq şeirləri oxunur, sevilir və əzbərlənir.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

1. Abbas Səhhət. Seçilmiş əsərləri. I h. Bakı: 1975.
2. Abbas Səhhət. Seçilmiş əsərləri. II h. Bakı: 1976.
3. Cəfərov S. Müasir Azərbaycan dilinin leksikası. Bakı: 2007.
4. Əhmədov V. Rus uşaq ədəbiyyatı və Azərbaycan. Bakı: 1992.
5. Hacıyev T. Azərbaycan ədəbi dili tarixi. Bakı: 1987. II h
6. Namazov Q. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı. Bakı: 1984.